

Анна Черниш

УДК 821.161.2+172.15*М. Слабошпицький

УКРАЇНОЦЕНТРИЧНІСТЬ ГЕРОЇВ МИХАЙЛА СЛАБОШПИЦЬКОГО ЯК ОСНОВА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

У статті на матеріалі художньо-документальних книжок М. Слабошпицького “Українець, який відмовився бути бідним (Петро Яцик)”, “Українські меценати”, “Не загублена українська людина (55 портретів з української діаспори)”, “25 поетів української діаспори” досліджено риси україноцентричності героїв та виявлено особливості формування українодискурсу в інокультурі.

Ключові слова: україноцентричність, українодискурс, національна ідентичність, національна свідомість, добродійність.

Anna Chernysh. Ukrainian identity and the self-actualization of Mykhaylo Slaboshpytsky's characters

The paper focuses on the features of Ukrainian identity of the characters found in Mykhaylo Slaboshpytsky's fiction and non-fiction (“A Ukrainian that Refused to Be Poor (Petro Yatsyk)”, “Ukrainian Patrons”, “Unlost Ukrainians (55 Portraits of Ukrainian Émigrés)”, “25 Ukrainian Émigré Poets”) and defines the framework of Ukrainian discourse in non-Ukrainian cultures.

Key words: Ukrainian identity, Ukrainian discourse, national identity, national consciousness, charity.

Література – важливий складник у розбудові національного культурного простору, репрезентант національних концептів – національної свідомості, національної ідентичності, національної ідеї, національного характеру, менталітету тощо. Література кінця ХХ – початку ХХІ ст. упріоритетнює нові засади художнього осмислення дійсності, що потребує вживлення нової культурно-естетичної парадигми на основі національних концептів.

Постколоніальна епоха диктує митцям сучасні аспекти художнього осмислення дійсності. Як зазначає В. Агеєва, “на рубежі 80–90-х рр. соцреалістичний класичний канон/іконостас досить швидко і вправно замінили іконостасом національним, де підставою канонізації була не так вартісність художніх текстів, як героїчність біографії автора-борця за національну ідею, автора-жертви” [1, 97]. Ця теза посутньо вмотивовує розквіт біографічного жанру на межі ХХ–ХХІ ст., що засвідчують твори Р. Андріяшика, В. Врублевської, Р. Горака, Р. Іваничука, М. Лазарчука, Р. Піхманця, С. Плачинди, С. Процюка, М. Слабошпицького, Ю. Щербака, В. Яворівського та ін.

Доробок М. Слабошпицького як одного з представників перехідного покоління 80–90-х років ХХ ст. яскраво відображає національний колорит прозописьма. Відтак мета статті – на прикладі художньо-документальних книжок М. Слабошпицького виявити засади україноцентричності героїв у прозі письменника. Об'єкт дослідження – документальна повість М. Слабошпицького “Українець, який відмовився бути бідним (Петро Яцик)”, нариси з історії української культури “Українські меценати”, художньо-документальне видання “Не загублена українська людина (55 портретів з української діаспори)”, літературно-художня книжка “25 поетів української діаспори”. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання завдань: означити риси україноцентричності героїв художньо-документальних книжок М. Слабошпицького; з'ясувати вияви україноцентричності героїв в умовах інокультури.

Науковому осмисленню національних концептів присвячено праці С. Андрусів, П. Іванишина, П. Кононенка, Ю. Римаренка, Н. Шумило та ін.

Обрані для аналізу книжки М. Слабошпицького концептуально пов'язані між собою провідним авторським задумом: оприявлення рис українськості в меценатів, представників діаспори, бізнесменів та українських вигнанців-утікачів-експатріантів шляхом зовнішньої і внутрішньої зреалізованості провідних національних концептів – національної ідентичності, національної свідомості, національної ідеї тощо. Автор акцентує на проукраїнськості постатей, заявляючи її насамперед у назвах: “Українець, який відмовився бути бідним (Петро Яцик)”, “Українські меценати”, “Не загублена українська людина (55 портретів з української діаспори)”, “25 поетів української діаспори”.

Художній, документальний, публіцистичний доробок М. Слабошпицького сприяє заповненню прогалін в українській літературі, що, очевидно, стало наслідком тривалих політичних експериментів над українським письменством упродовж ХХ ст. Творчість М. Слабошпицького має яскраве націоцентричне осердя, що реалізується на жанровому, стильовому, образному рівнях. Постаті багатьох культурних діячів різних епох (П. Могила, К. Розумовський, Є. Чикаленко, В. Кашицький, М. Фішер-Слиж, В. Берсенев, О. Лятуринська, І. Багрянний та ін.) різноаспектно осмислені з огляду на вияв національної свідомості, оприявленої крізь низку добродійних діянь, зорієнтованих на збереження, процвітання та утвердження засад духовного розвитку України, суспільного поступу українців, підтримки матеріально-духовних благ. Націоцентричністю позначені не лише документальні та публіцистичні студії М. Слабошпицького про видатних українців, а й художньо переосмислені постаті Рафаеля Багаутдінова, Марії Башкирцевої, Олексі Влизька, Никифора Дровняка, Михайла Коцюбинського, Тодося Осьмачки. У літературно-критичних нарисах, літературних портретах, документальних і художніх виданнях М. Слабошпицького репрезентована модель націозорієнтованого героя. Такий типаж зумовлений *націоцентричністю автора, його націєтворчою діяльністю* (організація Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, видання українських книжок, підтримка талановитих українських письменників, активна громадська діяльність тощо), *активною соціокультурною пропагандою української справи, національної ідеї, рідної мови материкової та еміграційної інтелігенції, а також життєтворчістю українських митців*, хто вразив своєю українськістю поза межами України. Звідси витoki українології та україноцентризму в житті й доробку М. Слабошпицького.

Національна концепція у книжках М. Слабошпицького заявлена поведінковою моделлю проукраїнських героїв, а також в автокоментарях письменника та ідеї твору. У нарисах з історії української культури “Українські меценати” автор наголошує на культі добродійності, що, на його думку, слугує необхідною

умовою творення національного культурного дискурсу. Письменник на прикладі життєвої філософії культурних діячів різних епох (П. Могили, І. Мазепи, Д. Трощинського, Є. Чикаленка, Харитоненків, А. Шептицького, П. Яцика та ін.) акцентує на сенсотворчій ролі національної картини світу українців у формуванні ідентичності україноцентричних особистостей.

Герої “Українських меценатів” – результат скрупульозної роботи Слабошпицького-дослідника; вони постають складними синтетичними образами українців із чітко виробленою системою власного світогляду, світосприйняття і світовідчуття. У результаті кожен із героїв-меценатів має свою усталену парадигму цінностей, духовних орієнтирів, сформовану життєву позицію, переконання, ідеали, принципи та філософію життєстрою. Українські меценати, духовно консолідуючи український народ, виконували свій обов’язок інтелектуально-освіченої інтелігенції зберігати національну пам’ять, генерувати постулати національної свідомості та ідентичності, зорієнтовані на укріплення, оборону й розвиток духовного потенціалу нації. Вони вповні виявляли свою україноцентричність, реалізуючи її в моральній, духовній, матеріальній підтримці України.

Художньо-документальні моделі українських меценатів у творах М. Слабошпицького мають потужний націоцентричний первень, що сприяє формуванню сильної, вольової, освіченої України, спрямований на оборону українства, на створення сильного політичного, економічного, культурно-духовного простору. Утверджуючи виразну проукраїнськість своїх героїв, автор зазначає: “Він творив церковну й культурну еліту тогочасної України, обороняв її політичні й національні інтереси, прагнув внести в свій жорстокий час цивілізовані стосунки й конструктивний діалог” [6, 43] (П. Могила); “Своїм політичним тактом Сагайдачний був чоловік видатний для свого часу і вельми корисним для народного діла” [6, 61] (П. Сагайдачний); “Високих урядників і поліцейських нишпорок він дивував і дратував українофільськими настроями; тоді як інші малоросійські пани з усіх сил намагалися замаскувати свою національну приналежність, він виставляв її для всіх напоказ <...>. Незрозумілим він був для інших панів, бо щедрою рукою роздавав гроші на видання книг, газет, на навчання студентів і т. ін.” [6, 154] (Є. Чикаленко). М. Слабошпицький наголошує на рисах українськості, захоплюється відданістю українській справі та національній ідеї, умінням підкреслити національну самоідентифікацію. “Смію твердити, що в часи нашої бездержавності українська культура й українське літературне слово вижили завдяки меценатам” [6, 17], – узагальнює М. Слабошпицький. Як бачимо, феномен доброчинності сприяє актуалізації українського у своїй державі та за її межами. Письменник наголошує на зусиллях українських меценатів творити-підтримувати-розвивати українодискурс, сприяти економічному та політичному розвитку України, адже “національне, – як зазначає С. Андрусів, – це надособистісна сила бажання особистостей спільно творити текстуальне тіло своєї культури, розповідати разом собі і світові своєю мовою історію про своє минуле – теперішнє – майбутнє. Одно слово, національне – це культура” [2, 27].

“Українець, який відмовився бути бідним (Петро Яцик)” – результат серйозного зацікавлення автора сильною особистістю Петра Яцика, мецената, бізнесмена, громадського діяча, патріота, який любить Україну до “глибини своєї кишені” (Є. Чикаленко). Документальна повість про Петра Яцика утверджує канони національного доброчинства, благодійництва, патріотизму. Герой повісті не розгубився в чужому світі, в інокультурі, засвоїв закони успішного життя, виробивши власну систему ціннісних орієнтацій, що допомагають *збутися* людині в умовах еміграції. Своєю доброчинністю герой заслужив повагу, завоював авторитет серед української діаспори та материкової громади. Автор висвітлює благочинства героя на користь

України, української ідеї та національних інтересів. Як відомо, Петро Яцик мав низку масштабних культурних проєктів: фінансував кафедру в Українському інституті при Гарвардському університеті, Центр досліджень історії України при Канадському інституті українських студій в Альбертському університеті, український відділ при Інституті Гаррімана в Колумбійському університеті, український лекторій у Лондонському університеті, освітньо-наукові центри в кількох престижних університетах Заходу, Освітню фундацію його імені, сприяв виданню англійською мовою “Історії України-Руси” Михайла Грушевського, “Енциклопедії українознавства”, англomовного атласу історії України, фінансував документальну книжку про голодомор в Україні “Жнива скорботи” тощо. Осягаючи україноцентричну й націєзорієнтовану діяльність Петра Яцика, М. Слабошпицький зазначає: “Той патріотичний жест був продиктований його розумінням свого обов’язку перед рідним народом. Яцик добре знав, як послідовно нищиться в Україні все українське, як “несподівано” спалахували там бібліотеки, як далеко від людських очей, у спецфонди, ховалися книги відповідного характеру, як з нашої свідомості стирали й саму пам’ять про те, що ми – українці, впродовж десятиліть переконуючи: “Склалася нова історична спільність – єдиний радянський народ” [5, 171]. Петро Яцик – один із небагатьох *послідовних патріотів*, який упродовж життя не зрікся українського первня в собі, генетично залишався відданим культурній і духовній пам’яті, ментально співіснував зі своєю нацією, переймався проблемами й потребами української громади в Україні та за її межами. Він сприяв потужному розвитку українодискурсу не-в-Україні – в еміграції, де творити-підтримувати-розвивати україноцентричність у стократ важче, ніж на Батьківщині. Як видно з книжки, Петро Яцик невтомно пропагував українське за межами України, виконуючи свій громадянський і національний обов’язок творити й розвивати українськість у силовому полі іншої країни. Перед героєм неодноразово висіла загроза загубитися, злитися із чужопростором, освоїти модель інокультури як своєї, однак сила Петра Яцика – у змозі протистояти натиску Іншого, не-Свого, почасти зовсім Чужого генетично Рідному-Своєму. Він творив Україну не в Україні, збувався як українець в інопросторі, в інокультурі, в інодискурсі.

За кордоном Петро Яцик збагачувався новим соціокультурним досвідом. Відтак він прагнув активно виявляти свою україноцентричність, уповільнюючи процес інкультурації – поглинання особистості силовим полем Іншого, – щоб не втратити духовного зв’язку з Україною. Як зазначає О. Вознюк: “Еміграція хоча й руйнує звичний світ усталених цінностей емігранта, проте також будує нову візію та збагачує його новим досвідом” [3, 179], – тому для Петра Яцика еміграція посилює необхідність дієвого вияву українськості. Нова візія й новий досвід для героя – це усвідомлення необхідності мати Україну поза Україною й бути причетним до її культурного, духовного, соціального та матеріального поступу.

Для широкомасштабного документального полотна М. Слабошпицький використовує численні інтерв’ю з Петром Яциком, уривки з автобіографії героя, публічні промови, відгуки про особу мецената – цінний доказовий матеріал для витворення портрета героя, увиразнення умов формування його особистості в еміграції. Скажімо, концептуально важливий для осмислення україноцентричності героя факт еміграції як способу самозберегтися, щоб самореалізуватися, працювати для України не в Україні. Як зазначає Петро Яцик в автобіографії, він прагнув зберегти себе фізично задля можливості бути корисним для держави й нації в майбутньому, творити благо для українців хоча б поза Україною: “Не знав я тоді, чого можна сподіватися поза границями України, та у своїй голові я вірив в одне: як збережу себе живим, то вже матиму змогу щось зробити для справи, за яку можна лише вмерти на рідних землях. Маючи тоді 23 роки, я вирішив піти за кордон...” [5, 41]. Ці рядки з

автобіографії засвідчують прагнення героя не лише вціліти фізично, а й мати змогу працювати *для України не в Україні*, позаяк на Батьківщині Петро Яцик був приречений стати жертвою тоталітарного режиму.

Наразі Петро Яцик – еталон вірності українській справі, національній ідеї, відданості українській мові. Завдяки його зусиллям дедалі більшої популярності набуває Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика, що засвідчує прагнення національно свідомої молоді не лише до опанування мовою, а й до національної самоідентифікації, адже мова сприяє вихованню, виробленню, утвердженню та розгортанню українськості, фіксує багату національну пам'ять, є національним кодом людини. “Але доки не настав той день, мусимо братися виховувати в юних ту україноцентричність, яка й стане основою для піднесення України в майбутньому. Починаємо з мови, а водночас маємо на увазі й українську історію, й українську ідею, щоб усе це в сумі дало українську волю, українське диво” [5, 244], – увиразнює націєзорієнтованість свого героя М. Слабошпицький.

“Не загублена українська людина” – це книжка про збереження національного коріння та національної ідентичності емігрантської України. М. Слабошпицький наголошує, що герої його праці – на противагу праці М. Шлемкевича “Загублена українська людина” – *не загублені у світі українці*. Вони постають особистостями, які готові реагувати на політичні, історичні, економічні, загальнонаціональні, культурні, духовні зрушення в Україні, підтримувати національну ідею, реалізовувати відчуття патріотизму, генерувати український менталітет, силу, волю, віру, благочинства тощо. “Не загублена українська людина” М. Слабошпицького в сучасній українській культурі та літературі – це альтернатива, авторська *ре-візія* “Загубленої української людини” М. Шлемкевича. На прикладі життєвих доль багатьох українців-емігрантів автор аргументовано переконує, що творення національного культурного простору можливе поза географічними межами Батьківщини. Постаті обраних для осмислення українців приваблюють М. Слабошпицького відданістю українській ідеї, українській справі, а також україносподвижництвом та добродійністю, як і в “Українських меценатах”, що зорієнтована на підтримку українодискурсу в інокультурі. М. Слабошпицький зазначає: “Навіть в умовах життя без рідного ґрунту під ногами, навіть у чужому краю вони збулися, зреалізувалися, не зреклися української справи” [4, 6]. Герої “Не загубленої української людини” з різних причин опинилися за умовними географічними межами України: вони – політичні емігранти (В. Федорович, Б. Яців та ін.), вивезені батьками в юному віці (Л. Ліщина, О. Марченко, М. Фішер-Слиж, Ю. Ємець, А. Лисий та ін.), народжені за кордоном, однак виховані в національних традиціях (В. Соколик, М. Колодка, Н. Яцик, І. Кузик). Не оминув увагою письменник і біографії дивізійників – М. Бігуса, М. Маленького, А. Коморовського, В. Вериги, Л. Бабія. Головне, на чому наголошує автор, що в загальнонаціональному аспекті вони залишаються носіями українського менталітету.

Позаяк книжка “Не загублена українська людина” присвячена українській діаспорі, вона чи не найсильніше з усього документального доробку М. Слабошпицького акцентує на проблемі національної ідентичності: “Герої цієї книги – люди незвичайні. Вони з того покоління українців, яких скрутні обставини, переважно політичні катаклізми, виштовхали за межі рідної землі. По-різному склалися їхні долі у чужому світі. Та все ж більшість українських емігрантів – а їх були мільйони – призвичаїлися до чужого життя, а в західних країнах вони зберегли й свою національну ідентичність” [8, 472]. Неординарність, незвичайність представників української діаспори полягає в ентузіазмі творити Україну поза Україною, у бажанні зберегти свою етнічну та культурну ментальність, в активному засвоєнні досвіду Іншого з можливістю подальшого його застосування на благо України. Перебування в середовищі

Іншого, освоєння іншого соціокультурного досвіду посилюють прагнення зреалізуватися, збутися, не загубитися в чужому світі.

Герої “Не загубленої української людини” глибоко усвідомлюють свою належність до української нації, ментально формуючи її ціннісні орієнтири, прилаштовуючи їх до нових реалій. Заявлена у книжці М. Слабошпицького українська діаспора – організована, прогресивна, національно зорієнтована інтелігенція, спроможна створити надзвичайно потужне національне інформаційно-енергетичне поле, ядром якого виступає любов до України, україноцентричність в ідеях, помислах, чині. Автор осмислює модель національної ідентичності та ступінь національної свідомості кожного з емігрантів (Дмитро Нитченко, Марія Фішер-Слиж, Мирослав Маленький та ін.), наголошуючи на промовистих фактах самовияву, що формують феномен українськості – сповідування національних традицій, підтримка освіти, науки, культури, мови тощо. На прикладі життєвих доль української діаспори автор утверджує думку про те, що розвиток та активна соціокультурна підтримка української ідеї, українського слова, національних інтересів має стати пріоритетним завданням кожного свідомого українця.

За спостереженнями М. Слабошпицького, українська діаспора виявляє високий рівень соціокультурної активності, що розкривається в духовному, культурному, емоційному, інтелектуальному аспектах, зорієнтованих на формування та розвій загальнонаціонального дискурсу. Українські емігранти, як переконує автор на численних прикладах, мають багатий набір генетичних первнів і соціальних набутоків, що формують їхню специфіку мислення, світогляду, колективної національної свідомості. Водночас для своїх нащадків, народжених за межами України, вони є донорами й генетичними носіями українського коду, духовності та традиційності.

Прикметно, що автор акцентує увагу на тих представниках української діаспори, які залишаються відданими українській справі, українській ідеї, завзято захищають і плекають українське в собі, зберігають національну пам'ять, підкреслено демонструють українськість у своєму характері, світогляді, переконаннях. І це попри те, що вони – українські емігранти – розривають свою громадянську (але не національну!) свідомість між двох світів – *генетично-рідно-своїм* і *чужорідним-іншим*: Україною та Канадою / США / Аргентиною / Бразилією / Австралією / Німеччиною тощо. “Вони – трохи інші, ніж ми. За ними – історичний та соціальний досвід. Їхні долі склалися так, що вони живуть в іншому середовищі” [4, 5], – пояснює автор. Із різних причин український ріднопростір замінила їм чужа-інша земля, де вони реалізувалися значно більше, ніж на Батьківщині. В еміграції перед українцями особливо гостро постає проблема самозбереження, самоідентифікації, самовизначення. Духовно й культурно консолідуючись зі своєю нацією, українська діаспора підвищує свою самобутність, активно звертається до генетичних українських первнів, зберігаючи риси українського характеру, колоритність українських традицій та української мови. Важливо, наголошує М. Слабошпицький, що представники української діаспори, попри свою розпорошеність-розсіяність у світі, етнічно, ментально й духовно близькі з Україною.

“Не загублена українська людина” – підсумок численних зустрічей М. Слабошпицького з героями книжки, його візія українського діаспорного простору й осмислення феномену квітучої, мислячої, організованої, національно налаштованої української емігрантської інтелігенції. Непрості долі українських емігрантів, їхнє перманентне духовне повернення на Батьківщину впродовж багатьох років еміграції, сприяння національному розквіту культурних, освітніх, мистецьких проєктів, їхня духовна й матеріальна підтримка, беззаперечно, править за приклад для наслідування материкової

України в її національно-державній розбудові. “Як правило, вони їдуть не з порожніми руками, потверджуючи категоричний імператив Євгена Чикаленка: “Любіть Україну до глибини своєї кишені”, дають щедрю фінансову підтримку різним проектам, націленим на національне відродження. І хоч успіхи тут більш ніж скромні, вони вірять, що Україна таки випростається й стане в один ряд із цивілізованими державами” [8, 472-473], – стверджує А. Шевченко.

“Не загублена українська людина” привертає увагу товариським тоном, яким пройняті біографії героїв книжки. Цю доброзичливість формує враження від особистого знайомства автора з героями. М. Слабошпицький не лише вповнений почуттям співпереживання за тяжкі випробування, що випали на долю його героїв, за почасти нестерпні умови існування української інтелігенції в еміграції, а й, беззаперечно, гордий, сповнений великої пошани, безмежної вдячності за їхню стійку віру в майбутнє України та її нації, за всілякого роду підтримку, спрямовану на національне відродження, за збереження національної ідентичності в умовах відірваності від рідної землі.

Книжка “Не загублена українська людина” засвідчує відчутне непідробне духовне єднання М. Слабошпицького з представниками української діаспори. З когорті української еміграційної інтелігенції вирізняються мікропортрети про Наталю Лівичьку-Холодну, Лідію Палій, Ігоря Качуровського, Емму Андієвську, Василя Барку. Візія заявлених персоналій підпорядкована художньому алгоритму “письменник про письменника”, позаяк автор удається до літературознавчого аналізу їхніх творів, акцентує на національній самобутності доробку митців слова та виявляє риси українськості в їхній життєтворчості. У презентації виразно проукраїнських постатей оприявлюється ще одна риса М. Слабошпицького в опрацюванні документального матеріалу – літературоцентризм (В. Базилевський), що особливо відчутно у книжці “25 поетів української діаспори”. Літературоцентричністю позначене кожне есе М. Слабошпицького про поетів української діаспори, оскільки їхня творчість здебільшого віддзеркалює їхню сутність, відтворює їхні запити, наміри, погляди, ідеї в загальнонаціональному вимірі. Як бачимо, тема еміграції знаходить широке документальне та художнє осмислення у творчості М. Слабошпицького, що пояснюється прагненням автора заповнити прогалини в історії української літератури та культури.

“25 поетів української діаспори” – це важливий внесок автора в дослідження феномену еміграції, що стала єдиною можливістю спасіння від фізичної розправи для багатьох емігрантів із України. У книжці репрезентовано біографії поетів українського відродження, осмислено їхній життєвий поступ у контексті мистецьких угруповань, еміграційних буднів тощо. Важливо, що нове видання книжки М. Слабошпицького з’явилося під назвою “25 поетів на вигнанні” (К.: Ярослав Вал, 2012). Зініційоване автором уточнення посутньо конкретизує трактування автором явища еміграції: перебування за межами України – примусове виселення, вигнання, виживання, викорінення української інтелігенції, спроможної підірвати авторитет радянської влади.

Герої книжки “25 поетів української діаспори”, так як і герої “Не загубленої української людини”, опинилися за географічним кордоном Батьківщини з різних причин. Скажімо, Юрія Дарагана вивезли ще до народження спочатку до Грузії, згодом – у Петербург. Однак із часом поет поступово українізувався, імовірно, підсвідомо відчуваючи потяг до всього українського, усвідомлюючи себе малоросом, “нащадком запорозького сотника”: “У кінці 1917 року я вже був у Києві. Думкою ніколи не зрадив українству, а серцем? Серцем українізувався поступово. Найбільш помагали наша пісня і наша історія, що часами наповнює тебе божевільною гордістю, а часом так нелюдськи бичує ганьбою і соромом...” [7, 53].

Для “яснозбройного” Юрія Липи еміграція – це тиха гавань для розміреної, спокійної, мирної творчої реалізації. Як стверджує автор, він свідомо повернувся в Україну, усвідомлюючи загрозу бути знищеним енкаведистами. Зрештою, так і сталося; однак Юрій Липа до кінця залишився відданим своїй землі, своєму народові, своїм поглядам і переконанням, що засвідчує його творчість. В єдиному смисловому зчепленні осмислено життєвий і літературний шлях становлення Липи-людини й Липи-поета. “Раптова зміна ритмів, примхливі алітерації, піднесена до інтонацій молитви риторика, екстазне поривання й пристрасне заклинання, релігійна сила віри в племінну, освячену всіма поколіннями національну ідею – це Юрій Липа в “Суворості” [7, 179], – наголошує М. Слабошпицький.

“25 поетів української діаспори” – це не лише художньо-літературна версія осягнення причин, умов, засобів формування української еміграційної еліти, це широкомасштабне аналітичне дослідження психологічної аури поетів в еміграції. Скажімо, Наталя Лівицька-Холодна через еміграційні клопоти на довгі роки замовкала, дотримуючись чималих інтервалів між виходом книжок: “Скларося враження, що вона була активно неprisутньою в літературі української діаспори, а коли стала присутньою, то – неактивно” [7, 226]; Олекса Стефанович і Тодось Осьмачка вирізнялись відлюдкуватістю, підозріливістю, недовірою до людей і до української громади, звідси – їхня гнітюча самотність, що стала найвизначальнішою рисою їхньої сутності: “Мабуть, з усіх українських письменників у США лише Осьмачка був таким самотнім і неприхисленим. Але Осьмачка – вічний мандрівець – утікав од себе й од демонів переслідування, шукав прихистку розтерзаній і знеможеної душі у зміні місць, а Стефанович зачався, затамував подих, творчо занишк у цьому невеликому містечку” [7, 153]; Богдан Кравців, опинившись у повоєнній Німеччині, спочатку дуже гостро відчував страх репатріації, що, зрештою, виробило в ньому обережність і уважність: “Попервах він, побоюючись примусової репатріації, дистанціювався від українського громадського життя, що закипіло в таборах так званих переміщених осіб” [7, 324]; Олекса Веретенченко, щоб утримувати свою родину у США, змушений був важко працювати звичайним робітником, відкладаючи літературну діяльність: “Через п’ять років він переїздить до США, оселяється в Детройті, заробляє на хліб насущий важкою працею на “Дженерал Моторс” й намагається вигадати годину-другу для літературної праці” [7, 563]. Для багатьох із когорти талановитої української діаспори еміграція нерозривно пов’язана зі спробою уникнути тортур, репресій, знущань, переслідувань, часом навіть лінгво-, етно- та геноциду, що породжувало численні страхи, комплекси, сумніви, аномалії поведінки серед письменників. Із цього приводу М. Слабошпицький зазначає: “Нині ми вже не уявляємо, як мусила маскуватися чи не вся українська еміграція в Німеччині та Австрії, боячись гвалтовної репатріації. Люди масово змінювали прізвища й міняли біографії, “східняки” переписувалися на “західників” – для уродженців Галичини й Буковини, що до Другої світової війни не були у складі СРСР, у документах, підписаних альянсами, передбачалися певні пільги, а решта людей із совдепії – полонені, остарбайтери, емігранти – мали бути відконвойованими назад” [7, 437]. Прикметно, акцентує автор, що представники української діаспори не змінювали своїх імен, не зрадили своїй національній ідентичності, не полишили бажання боротися за національну ідею, свободу, захищати національні інтереси, попри перебування на несвоєї території.

Для більшості з представників діаспори еміграція – це альтернатива самозбереження для подальшої самореалізації в ім’я України. Для письменників української діаспори Україна залишалася осередком духовного життя, джерелом національної пам’яті. Їхнє вигнання спровокувало активну соціокультурну діяльність, пріоритетним завданням якої стало вибудовування

України в Іншому. “Письменник-емігрант перестає бути лише жертвою вигнання, а й починає сам займати активну позицію як в суспільстві Іншого, так і на власній батьківщині, де його творчість дозволена, або, найчастіше, заборонена (зважаючи на політичну ситуацію певного періоду)” [3, 179], – стверджує О. Вознюк. Представники діаспори залишалися свідомими українцями, плекали риси українськості в собі, адаптуючись до нової території, до нового середовища, почасти почуваючи себе чужинцями. Відтак створювали Україну в силовому полі Іншого задля втамування генетичної необхідності *збуватися* як українці в чужому середовищі та уникнути руйнівних станів самоті – самотності – чужості.

Матеріалом для осмислення виявів українськості у представників діаспори в умовах інокультури слугує художній доробок поетів. М. Слабошпицький особливо наголошує на тих зразках художніх творів, які найбільш прикметні та показові у збереженні духовних первнів в умовах еміграції/вигнання. У цьому аспекті автор високо оцінює творчість Олега Ольжича, Юрія Липи, Юрія Клена, Олексія Веретенченка та ін. Скажімо, аналізуючи творчий доробок О. Веретенченка, письменник зауважує: “Без Веретенченкових поезій психологічна картина української людини поза Україною буде далеко не повна. Відтворивши трагізм воєнної доби й українську людину в загалом чужій війні, він глибоко сказав про зустріч наших вигнанців із чужиною, про конфлікт української і західної ментальності. В цьому розумінні твори Веретенченка – специфічно емігрантська поезія” [7, 564]. Труднощі еміграційного буття, конфлікти етнічних характерів і ментальностей, перманентне духовне повернення в ріднокрай, проблеми збереження національної пам’яті, духовний зв’язок із Україною знаходили своє відображення в еміграційній літературі. У творчості переважної більшості поетів української діаспори домінують екзистенційні мотиви туги, смутку, болю, передчуття розриву, відлучення-відчуження від ріднопростору. Їхня поезія – це один зі шляхів реалізації українськості, відданості національним ідеям, відображення національної свідомості, ідентичності, пам’яті тощо.

Відданість українській справі, активна громадська діяльність зміцнювали позиції українства у світі, сприяли поширенню і процвітанню української ідеї, українського слова, витворюючи українодискурс за межами географічної Батьківщини. “Клен говорить – і правильно говорить! – про феномен нашого народу, значна частина якого з честю пройшла випробування еміграцією, творячи Україну поза Україною” [7, 32], – зауважує автор. Висновок Юрія Клена усутнює концептуальні засади прози М. Слабошпицького, увиразнює націоцентризм книжки. Відтак підсвічується одна з визначальних ідей письменника: активна соціокультурна діяльність української громади формує українодискурс в інопросторі. “Від осені 1919-го до 1922 року в Тарнові, куди емігрували українські урядові установи, Липа разом із Наталею Лівичкою, донькою президента УНР, Борисом Лисянським та Миколою Ковальським заснував творче об’єднання “Сонце-світ”, яке видавало однойменний альманах” [7, 175]; “Літературний критик, літературознавець, театральний критик, публіцист, політолог, культуролог – усе це різні грані Остапа Тарнавського. Ось промовисті назви деяких статей: “Бертран Рассел – Скворода наших днів”, “Альбер Камю – сумління нашого часу”, “Микола Руденко – Паскаль доби соцреалізму”, “Поет Ярослав Сеферт – нобелівський лауреат”, “Юрій Липа – поет національної думки”. Він осмислював такі постаті, як В. Гомбрович, Андре Жід, Артур Кестлер, Гемінгвей, а також Юрій Клен, Тодось Осьмачка, Євген Маланюк, Олег Ольжич, Богдан Кравців, Улас Самчук, Докія Гуменна, Іван Багрянний... – власне, не було жодного помітного літературного явища в українській діаспорі, про яке не писав би Остап Тарнавський, котрий ніби змагався в активності з критиками. І це при тому, що він так багато сил віддавав громадській діяльності – 1958 року його обрали секретарем Об’єднання

українських письменників в екзилі “Слово”, а від 1975-го він – голова “Слова” [7, 294]; “Євген Маланюк, Олег Ольжич, Леонід Мосендз і Олена Теліга, що на сторінках “Вістника”, на тверде переконання Донцова, вирости “саме в літературно-ідейну “квадригу”, четвірку, що спроможна була витягнути національний український дух із т. зв. баговиння квієтизму й непротівлення лихові” [7, 20]. Такими доказовими тезами-фактами рясніє книжка “25 поетів української діаспори”, що засвідчує не лише обізнаність, глибоке зацікавлення автора станом тогочасного культурного, літературного, освітньо-наукового дискурсу, зорієнтованого на вироблення, підтримку, оборону, посилення національних інтересів поза Україною в силовому полі Іншого, а й демонстрацію активного вияву українськості, дієвості, ентузіазму сподвижників-українців. Вони ментально формувалися і збувалися як українці на чужій території, в інокультурі, під тиском чужого соціального, історичного й політичного досвіду, творили власний медійний простір, поширюючи націоцентричну, українофільську літературу через гуртки, угруповання, газети, збірники, журнали, друкарні тощо.

Художньо-документальні книжки М. Слабошпицького, присвячені українському феномену благочинства, явищу еміграції, виявам національної ідеї, свідомості, ідентичності тощо, заповнюють “неповні” сторінки з історії української культури та літератури. Проза письменника – один із провідних чинників у сучасному процесі націєдержавотворення. Україноцентричність героїв М. Слабошпицького – це спосіб самореалізації та самоідентифікації українця у світі, що ґрунтується на освоєнні засад колективного мислення, поведінки, характеру, генеруючи концепти національної свідомості, ідентичності, пам’яті, менталітету, зорієтованих на творення-підтримку-розвиток українодискурсу в Україні та за її межами. Духовна консолідація українського народу, як засвідчують художньо-документальні книжки М. Слабошпицького, виявляється у творенні загальнонаціонального культурного дискурсу, де провідними концептами постають національна ідентичність, національна свідомість, національні ідеї, менталітет тощо, що формують основи самореалізації націєзорієтованих особистостей. Письменник аргументовано доводить проукраїнськість своїх героїв, наголошуючи на культурі доброчинності (“Українські меценати”), виявах національної свідомості української громади, збереженні національної ідентичності в умовах еміграції (“Не загублена українська людина”, “25 поетів української діаспори”), активній соціокультурній підтримці національних ідей, інтересів, рідної мови (“Українець, який відмовився бути бідним (Петро Яцик)”, “Не загублена українська людина”) тощо. Україноцентричність героїв прози М. Слабошпицького виявляється також у показових зразках поетичної творчості представників української діаспори, що є способом реалізації їхньої українозорієтованості; організація численних культурних осередків за межами України потверджує сподвижництво проукраїнських постатей творити українодискурс в інокультурі, у силовому полі Іншого (“25 поетів української діаспори”).

Творчість М. Слабошпицького актуальна в умовах постанов сучасного національного літературного простору, відображає національні концепти творення українодискурсу. Аналіз національних концептів у його творчості може бути доповнений дослідженням національного характеру героїв, українського менталітету, світовідчуття та світоставлення персонажів тощо. Оприявлення націоцентричної доміанти не вичерпується художньо-документальним доробком М. Слабошпицького, тож подальшу перспективу має дослідження націоцентризму всієї прози письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Апологія модерну: Обрис ХХ віку: Статті та есеї. – К.: Грані-Т, 2011. – 408 с.
2. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.: Монографія. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000. – 340 с.

3. *Вознюк О.* Еміграційна візія Іншого: теоретичний аспект // *Вісник Львівського університету: Серія філол.* – 2008. – Вип. 44. – Ч. 1. – С. 178-184.
4. *Слабоштицький М.* Не загублена українська людина (55 портретів з української діаспори). – К.: Ярославів Вал, 2004. – 480 с.
5. *Слабоштицький М.* Українець, який відмовився бути бідним (Петро Яцик). – К.: Ярославів Вал, 2011. – 255 с.
6. *Слабоштицький М.* Українські меценати: Нариси з історії української культури. – 2-ге вид., допов. – К.: Вид-во М.П. Коць; Ярославів Вал, 2006. – 416 с.: іл.
7. *Слабоштицький М.* 25 поетів української діаспори. – К.: Ярославів Вал, 2006. – 728 с.
8. *Шевченко А.* Українцям потрібні перемоги // *Не загублена українська людина.* – К.: Ярославів Вал, 2004. – С. 472-474.

Отримано 2 лютого 2012 р.

м. Суми

